

Burgerné Gimes Anna: A közép-európai országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése

Századvég Kiadó, Budapest, 2001, 196 oldal

Régi adósságát törleszti a magyar szakirodalom Burgerné Gimes Anna könyvével. A külföldi szakirodalom – elsősorban a nemzetközi szervezetek által – már a rendszerváltást követő években külön-külön és átfogóan is foglalkozott a közép- (és kelet-) európai országok gazdaságával, s röviddel később mezőgazdaságával is. Ez utóbbi téma tekintetében mindenekelőtt az OECD és a Világbank kiadványai érdemelnek figyelmet. A kilencvenes évek közepén indult meg az Európai Bizottság – később rendszeressé váló – munkája a térségre vonatkozó országtanulmányok és a térség egészére irányuló elemzések elkészítésére és megjelentetésére.

Érdeemes még hangsúlyozni az ENSZ mezőgazdaságra specializált szervezetének, a FAO kiadványait is. Legjelentősebb szerepük azonban a hatalmas terjedelmű adatbázis megalkotásában és folyamatos frissítésében áll, ami a világ országainak, közöttük a térség országainak mezőgazdasági és első feldolgozottságú élelmiszeradatait tartalmazza 1961-től induló idősorokban. Nemcsak az említett nemzetközi szervezetek hasznosítják ezeket az adatokat, hanem bárki szabadon hozzájuk férhet a FAO honlapján a világhálón (<http://www.fao.org>).

Természetesen a tudományos igényű munkákra – különösen a mezőgazdaság tekintetében – még tovább kellett várnunk. E tekintetben három jelentős munkát érdemes említeni, amelyek mind az ezredfordulón jelentek meg. Az első a Leuweni Katolikus Egyetem munkatársainak könyve *Agriculture and East-West European Integration* címen az Ashgate kiadótól. A következő jelentős alkotás a Göttingeni Egyetem munkatársaihoz fűződik, akik szerzői kollektívájukat más európai tudományos műhelyekre is kiterjesztették: *Central and Eastern European Agriculture in an Expanding European Union*, a CABI Publishing kiadásában. Ezek után részben az iménti könyvek szerzői a közép- és kelet-európai országokra vonatkozó kutatási eredményeket az EU keleti bővítésének szempontjából hasznosítják (*Agricultural Policy and Enlargement of the European Union*, Wageningen Pers).

A magyar szakirodalom Burgerné Gimes Anna könyvének köszönhetően mindjárt tudományos igényességgel jut a téma feldolgozásához. A munka értékét növeli, hogy – a külföldi szakmai könyvkiadók újabb divathullámával szemben – nem sokszerzős könyv, hanem a teljes mű a szerző egységes logikai rendszerében készült, minden egyes fejezet ugyanazt a szemléletmódot és stílust követi.

A 2001 elején elkészült kézirattal a szerző fő célkitűzése az Európai Unióra – kissé egyoldalúan is – összpontosító külgazdasági szakirodalom alkalmazása a szomszédos országokra. Az elemzés tíz csatlakozásra váró közép- és kelet-európai országra (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia) és Albániára terjed ki. A vizsgált országok egyikéről-másikáról eddig egyáltalán nem, vagy alig tájékozódhattunk a magyar szakkönyvekben.

A mezőgazdaság – mint írja a szerző – része a makrogazdaságnak. A makrogazdasági fejlődés vizsgálata tehát nélkülözhetetlen magának az ágazatnak az elemzésében. Ez az alap gondolat tükröződik a könyv felépítésében is. Az első rész a térség általános gazdasági fejlődésével foglalkozik. A második rész a mezőgazdaság átalakulását és irányzatait

elemzi. Végül a harmadik rész a tizenegy ország (a balti országokat együtt kezelve) helyzetét és sajátosságait külön-külön foglalja össze.

Az első rész – bár rendkívül összefogottan foglalja össze a gazdasági rendszerváltozás és az azt követő időszak makrogazdasági folyamatait – mindenekelőtt a vizsgálatba vont országok gazdasági szerkezetét és fejlettségbeli különbségeit hasonlíttja össze. Rámutat a rendszerváltási gazdaságpolitikák közös gyökerére, ami nem más, mint az IMF monetarista intézkedési javaslatcsomagja, amelynek alapelveit még a nyolcvanas években dolgozták ki az eladósodott fejlődő országok számára. A szerző összefoglalja a monetarista intézkedési csomag sokkterápiája mellett és ellene szóló érveket, s foglalkozik a főbb politikai szempontok gazdasági összefüggéseivel.

Még ebben az első részben találjuk a régió gazdasági helyzetének bemutatását, a gazdasági visszaesés, majd növekedés, a munkanélküliség, az infláció alakulását. A külkereskedelemmel kapcsolatban olvashatjuk, hogy amíg a régió gazdaságai a rendszerváltozást követően az Európai Unió felé fordultak, az EU azonban exportálni szándékozott minél többet, importálni pedig minél kevesebbet, mert Közép- és Kelet-Európából sem ipari, sem mezőgazdasági termékekre nem volt különösebben szüksége. Ugyanakkor a fejlett országok szorításában a közép- és kelet-európai országok már az átalakulás kezdetén a behozatal liberalizálására kényszerültek. Ilyen körülmények között romlott a külkereskedelmi és a fizetési mérleg, s ez erőteljesebb importvédelmet váltott ki, ami a CEFTA-országok egymásnak tett engedményei területén is hatott.

Ebben a részben gazdag táblázatos anyag található. Az olvasó – az elemzés jól dokumentált adatháttérének köszönhetően – maga is sokoldalúan hasonlíthatja össze az országok helyzetét, böngészhet a makrogazdasági adatok között. Látjuk, hogy a vizsgált országokban a GDP legnagyobb mértékű visszaesése – reálértéken – 1991-ben, illetve 1992-ben történt, 1994–1995-től viszont már pozitív éves indexeket találunk. Figyelemre méltó viszont, hogy Romániában 1997-től, Csehországban és Litvániában 1998-tól ismét negatívba fordultak az éves indexek. A szint alakulása szempontjából kiemelkedik Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia, ahol már 1998-ban, és Magyarország, ahol 1999-ben érték el, illetve haladták meg a bruttó hazai termék rendszerváltozás előtti, 1989-es színvonalát.

A rendszerváltozás az infláció és a munkanélküliség növekedésével járt. Az inflációt a balti országokban, valamint Szlovéniában és Szlovákiában sikerült a legnagyobb mértékben – a kilencvenes évek végéig – visszaszorítani. A kilencvenes évek második felében a felsorolt országok közül Szlovénia és Szlovákia a magas munkanélküliségű országok közé tartozik, a többiekben viszont alacsony a ráta, s ide sorolható még Csehország és Magyarország is. Viszont a balti országokban, Csehországban, Szlovákiában és Szlovéniában a kilencvenes években emelkedő a munkanélküliség irányzata. A szerző a privatizáció lehetséges és megvalósult irányzatait is bemutatja, foglalkozik a külföldi tulajdonosoknak történt privatizációval, a külföldi működőtőke beáramlásával is.

A második rész a mezőgazdaság általános fejlődésével foglalkozik. A rendszerváltozás első éveiben a mezőgazdasági termelés is erőteljesen visszaesett, ennek okait a szerző keresleti és kínálati oldalról közelítve is veszi sorra. A kilencvenes évek közepétől meginduló gyenge fellendülés körülményeit is vizsgálja. Rámutat, hogy a korábbi nagyüzemek jól képzett menedzserei részben az átalakult társas gazdaságokban, részben saját gazdaságaikban kamatoztatták tudásukat. Ez utóbbi tekintetében hozzáteszi, hogy ezek a szakemberek a volt termelőszövetkezeti földek privatizálásakor kihasználták előnyös helyzetüket, összekötéseiket és helyismeretüket, és sokszor jobb minőségű, nagyobb területű földhöz, valamint több és jobb termelőeszközhöz jutottak. A duális mezőgazdaság egyik oldalán a társas gazdaságok és a nagyméretű magángazdaságok állnak, ugyanakkor a másik oldalon a jórészt saját fogyasztásra termelő minigazdaságok találhatók. Számos

országban a távollévő tulajdonos javára történt privatizáció, illetve különböző korlátozások következtében elterjedt a földbérlet intézménye is.

A növénytermelés és az állattenyésztés a kilencvenes években eltérően alakult. Az állattenyésztésben – Albánia kivételével – nagyobb mértékű és elhúzódó visszaesés történt. Ahol volt is növekedés, az csekély mértékű volt, és még az időszak végén is visszaesések szakították meg. A szerző elemzéséből két fontos tényezőt emelhetünk ki: egyrészt a privatizálás során a nagy állattartó telepek jó része megszűnt, másrészt az életszínvonal csökkenése nagyobb mértékben szorította vissza a – magas jövedelemrugalmasságú – állati termékek fogyasztását. A makrogazdasági változások következtében a mezőgazdaság részesedése a GDP-ből – Albánia kivételével – mindenütt visszaesett, bár ennek mértéke eléggé változó volt. Az ágazat részesedése a foglalkoztatottságból azonban egyes országokban nemhogy nem csökkent, hanem emelkedett. Albániában, Bulgáriában, Lettorszában, Litvániában és Romániában az ipar drámai visszaesésével járó munkanélküliség még több embert kényszerített a mezőgazdaságba a megélhetés érdekében.

Ki kell emelnem a mezőgazdaság támogatási politikájáról szóló elemzést. A kérdés azért is rendkívül fontos, mert a rendszerváltozás után általában drasztikusan visszaestek a támogatások, majd a legtöbb országban fokozatosan emelkedő irányzat érvényesült, de a támogatottság szintje messze elmarad az EU-tól, és általában a rendszerváltozás előtti szinttől is. Ebben a második részben is számos táblázat található, amelyek nemcsak alátámasztják a szerző eredményeit, hanem további vizsgálatokat is lehetővé tesznek.

A harmadik – legterjedelmesebb rész – a vizsgálatba vont országok gazdaságát és speciális körülményeit elemzi a mezőgazdaság szempontjából. Számos adat és összefüggés bemutatásával az olvasó elmélyítheti ismereteit az egyes országokról. Megkönnyíti az olvasó dolgát az országelemzések egységes szempontrendszere: a földrajzi jellemzők rövid összefoglalása, a gazdaság fejlődésének, majd a mezőgazdaság helyzetének a bemutatása, végül a birtokviszonyok feltárása.

A könyv természetesen a kézirat lezáráskor rendelkezésre állt nemzetközi statisztikai adatokra épül. Az újabb fejlemények megítélésében, a térség országairól kibontakozó – az EU keleti bővítési vitákkal kapcsolatos – szakmai híráradat sodrában kitűnő eligazodási, tájékoztatósi háttérrel ad a kiadvány. A könyv tehát nemcsak a témával foglalkozó kutatóknak szól, hanem mindazon igényes olvasóknak ajánlható, akik a térségünkkel kapcsolatos ismereteiket akarják rendszerezni és kiegészíteni. A felsőoktatásban is kitűnően hasznosítható.

Ferenczi Tibor